

УДК 745. (477)

Дмитро Зінько

КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ВОЛИНСЬКОГО МУЗЕЮ У М. ЛУЦЬКУ

У статті на основі архівних матеріалів, музейних фондів, наукових розвідок українських та польських дослідників, випусків польських часописів, свідчень емігрантів проаналізовано передумови виникнення та етапи становлення Волинського музею у м. Луцьку. Висвітлено особливості культурно-національного відродження в регіоні у 20–30 рр. ХХ ст. Досліджено історично-політичні передумови розвитку культурно-мистецького життя на Волині і становлення пам'яткоохоронної роботи та музейної справи в краї.

Ключові слова: Волинський музей, Центральна Рада, Директорія, Польське товариство краєзнавців, м. Луцьк, пам'яткоохоронна діяльність, національне відродження.

Чимало дослідницьких розвідок сучасних вітчизняних науковців зорієнтовані на вивчення першовитоків і джерел минулого, Волині, історії краю, пам'яткоохоронної справи. Зростає їх роль у розбудові національної освіти, науки та культури, розширенні масштабів та поглибленні змісту регіональних студій. В контексті посилення гуманітарно-історичних досліджень підвищується увага науковців до вивчення діяльності місцевих культурно-мистецьких осередків, що віддзеркалюють духовний потенціал краю. Щоправда, й дотепер зустрічається деяка складність дослідження історії регіону, особливостей становлення його важливих культурних центрів через відгомін тих політично-ідеологічних стереотипів, що мали місце в минулому. У руслі наукових проблем краєзнавчого вивчення Волині актуальним залишається дослідження передумов виникнення та етапів становлення одного з найголовніших культурно-мистецьких центрів регіону – Волинського музею, його ролі у здійсненні в краї просвітницько-духовної місії.

На сьогоднішній час можна констатувати відсутність комплексної наукової праці, де б розглядалися передумови, етапи становлення та перші кроки розбудови музеїв на Волині і їх місійну функцію в краї, впродовж 1920-х–1930-х років. Окремі аспекти теми стали об'єктом вивчення у працях таких дослідників, як: Ф. Онуфрійчук [8], С. Кот [5], О. Ошуркевич [9], В. П'ясецький [11], М. Черенюк [14], Т. Левицька [6], А. Силюк [12, 13], Є. Ковальчук [4] та ін.

Певний внесок у вивчення культурно-мистецького життя Волині, зокрема в контексті охорони пам'яток та діяльності регіональних музеїв, а особливо Волинського музею, зробили такі польські науковці міжвоєнного часу як: В. Антоневич [15], Ю. Дуткевич [16], Я. Гоффман [17], К. Пшемиський [18, 20], Л. Савицький [20]. Багато з них опублікували ґрунтовні і цікаві в історичному плані статті у виданні «Волинська земля» («Ziemia Wołyńska», де безпосередньо характеризують місцеві культурні заклади й розкривають передумови утворення й діяльності Волинського музею в м. Луцьку.

Мета наукової розвідки полягає у вивченні передумов виникнення та етапів становлення Волинського музею у м. Луцьку як одного з головних культурно-історичних осередків у краї науково-освітнього й мистецького спрямування. Дослідження охоплює період 1917–1939 рр. Для з'ясування поставленої мети визначено наступні завдання: простежити історичні віхи культурно-національного відродження в Україні 1920–1930 рр. і його відображення у житті волинського краю; дослідити передумови відкриття музею у м. Луцьку і способи формування перших музейних колекцій; охарактеризувати діяльність осіб, які відіграли ключову роль у становленні Волинського музею як цілісної структури; проаналізувати значення польських часописів у висвітленні діяльності музею на початку його функціонування.

У контексті культурно-національного відродження України початку ХХ ст. важливе місце займає історія розвитку музейної справи. У березні 1917 р. із поваленням царизму на історичну арену виходить Українська Центральна Рада (УЦР). Важливим напрямком її діяльності стали зусилля щодо духовного відродження української нації. У травні 1917 р. при УЦР був утворений комітет з охорони пам'яток старовини і мистецтва, який займався музейною справою та прово-

див роботу із збереження культурної спадщини. Справа в тім, що однією із граней національно-визвольного руху став корінний злам усталених поглядів, звичаїв у житті багатьох верств населення. Він, на жаль, знаходив вияв у бездумному руйнуванні князівських й поміщицьких споруд (палаців, маєток, тощо), нищенні мистецьких творів, зібраних не одним поколінням, втратою музейних збірок, що їх не вдалося евакуювати в роки Першої світової війни.

У січні 1918 р. під натиском більшовиків УЦР залишає Київ та переїжджає до Житомира, а також на Західну Волинь. Нетривалий період її повторного перебування при владі змінюється добою Гетьманату П. Скоропадського, згодом – Директорії Української Народної Республіки (УНР). Навесні 1919 р. на Волині зосереджуються головні сили Директорії. Незважаючи на надзвичайно напружений військовий стан, відсутність політичного єднання в уряді УНР, Директорія провадила у регіоні національно-культурне будівництво, зокрема в руслі збереження пам'яток історії та культури, розвитку музейної справи, в тому числі й у Луцьку.

Під час весняних боїв 1919 р. війська Директорії змушені відступити на Західну Волинь та Західне Поділля на переважній частині Правобережної України встановлюється більшовицька влада. Із дванадцяти повітів тодішньої Волинської губернії під її панування потрапило дев'ять. 3 травня 1919 р. західні повіти губернії – Володимир-Волинський, Ковельський та Луцький, що славилися своїми унікальними пам'ятками потрапили під контроль польських військ. Складність ситуації, географічний фактор та інші чинники наклали своєрідний відбиток на вирішення відповідними урядами багатьох проблем соціально-економічного, політичного, суспільного та культурного життя у краї.

19 квітня 1919 р. у Житомирі був утворений Волинський губернський революційний комітет (губревком) [3, арк. 1]. 16 травня 1919 р. при позашкільному відділі народної освіти губревкому почав працювати Волинський губернський комітет охорони пам'яток мистецтва і старовини – Волгубкопміс [3, арк. 64]. Незабаром у всіх повітах губернії, підконтрольних більшовикам, були сформовані повітові комітети охорони пам'яток мистецтва і старовини – повіткопміси. Однак, наступ польських військ перервав радянське культурне будівництво на Волині. В нових історичних умовах у східній та західній частині краю культурне життя почало відроджуватись з 1921 року. Згідно з статтями Ризького мирного договору, підписаного 18 березня 1921 р., Західна Волинь – частина колишньої Волинської губернії площею 35 754 кв. км відійшли до складу Польської держави [10, с. 99]. Мир у Ризі був формальним завершенням мілітарних дій Польщі і Радянської Росії в боротьбі за Україну.

Відповідно до нового територіального поділу Польща на початку 1921 р. з приєднаної частини Волині утворює Волинське воєводство. Польський уряд здійснював тут денационалізаторську, колонізаційну політику щодо корінного населення. Українська мова як державна була заборонена, її витісняли зі шкіл; українців не допускали до роботи в державних установах. Розпочалися репресії та арешти представників української інтелігенції. Такі заходи не могли не торкнутися й культурної сфери, зокрема, розбудови музейної справи.

Упродовж 1921–1939 рр. питаннями організації регіональних музеїв на території Польщі займалася Головна рада Польського товариства краєзнавців (ПТК), розташована у Варшаві. (Про її діяльність, становлення під її керівництвом мережі музейних закладів на території Польщі розповідає праця польського дослідника В. Антоневича [15] – Д. 3.). Розгалужена сітка місцевих осередків ПТК з'явилася й у Волинському воєводстві. У 1930-х рр. вони діяли в Луцьку, Володимирі-Волинському, Ковелі, Дубно та інших повітових центрах воєводства. Ці осередки відіграли важливу роль у становленні краєзнавства, в організації музеїв зокрема.

Питання організації музею у Західній Волині і насамперед у «столиці» воєводства – в м. Луцьку, – назрівало вже давно. Перше повідомлення про Волинський музей уміщено в часописі «Ziemia Wołyńska» (№ 21 від 24 травня 1925 року). Т. Гомулкевич у статті «Про музей Волинський» інформує, що виявлено скарб срібних монет, який має бути переданий до Народного музею у Варшаві. Автор зазначає: «На жаль, Луцьк не має власного музею і мусить віддавати речі до іншого музею... Необхідність такого закладу є аномалією, яка мусить бути скоро усунена...» [1].

У 1927 р. у м. Луцьку організовується краєзнавче Товариство опіки над пам'ятками минулого, при якому в наступному році почала працювати історико-етнографічна секція. Незабаром Товариство підготувало Волинську виставку народних промислів, у якій взяло участь 62 народних майстри краю. Саме матеріали виставки стали тим фундаментом, що започаткував збірки Волинського музею, відкриття якого відбулося 16 червня 1929 року. Із змісту «Пам'ятної книги

Волинського музею» можна також дізнатися, що «дня 28 червня 1929 р. о 6 годині вечора відбулася освячення музею» [2].

З нагоди відкриття музею у місцевій пресі було вміщено інформацію, що Волинський музей за своїм змістом є строго регіональний і має завдання не лише збирати різноманітні зразки пам'яток, але й поширювати знання про ті пам'ятки культури й мистецтва і любов до них, досліджувати терен Волині, її природу, пам'ятки історії, етнографії [1].

Новостворений музей очолив відомий колекціонер, етнограф, професор Олександр Прусевич. Повідомлення про це висвітлив 23 червня 1929 року «Волинський огляд» («Przegląd Wołyński») [9, с. 5]. Новостворений музей розмістився в кількох невеликих кімнатах і складався із таких відділів: природознавчого (очолював професор Стефан Мацкі), етнографічного, історичного мистецтва та художнього (зі складом основного фонду – невеликою групою графічних робіт).

Розлогу інформацію про відкриття музею та його збірки подано в часописі «Ziemia Wołyńska» (за 7 липня 1929 року) [1]. Зокрема, повідомлялося, що експозиція музею побудована за науковою системою європейського зразка. Відповідно, експонати виявилися досконало скомп'юнованими. Для огляду представлені старі килими, одяг, предмети побуту тощо. Зали заповнені документами, рукописами, волинськими друками, вишуканою місцевою порцеляною, кахлями, люльками, виробами із скла, витоки яких сягають XVI ст. В одній із кімнат експонуються ткацькі вироби (случькі пояси тощо). У часописі зауважено: «Взагалі це є не Лувр чи Ермітаж, чи навіть Народний музей у Кракові, де можна бачити чудові речі. На це музей Волинський не може претендувати, бо збиралися ці експонати десятками років, із великими грошовими витратами. Через це тут черепки, замість цілих виробів, частини тканини, замість цілих полотен і т. ін. Усе цікаве і повчальне, бо тут є межа двох культур – Сходу і Заходу. Музей Волинський стислий і регіональний. У порівнянні з іншими такого типу, тобто провінційний (наприклад – в Гродно), представляє собою історію і культуру тієї землі, що існувала кілька років тому. Одним словом – постанала поважна наукова установа, а не склад якихось непотрібних речей» [1]. Певну інформацію про збірки музею подало також луцьке періодичне видання «Польське слово» («Słowo polskie») (№ 58 від 28 червня 1929 р.). Зокрема у статті «Організований музей» («Organizowane muzeum») повідомлялося, що 25 травня 1930 р. у музеї відбулася виставка зібрання килимів, ініціатором створення якої став завідувач музею О. Прусевич.

У 1932 р. після проведеної реорганізації Волинського краєзнавчого товариства та вступу до ПТК у Луцьку виникає Товариство приятелів музею, очолюване Волинським музеєм. Через деякий час було організоване Волинське наукове товариство, яке почало опікуватися музеєм. У 1935 р. Волинський музей перейшов під патронат Волинського товариства приятелів наук. Відтоді стала помітною діяльність музею в контексті встановлення наукових контактів з установами інших міст – Варшави, Кракова, Львова та ін. З цього приводу науковець із м. Познань О. Карпінська писала в часописі «Ziemia Wołyńska»: «Музей піднесений до характеру наукового закладу в повному значенні слова, знаний фаховим персоналом, свідомий своїх знань». Упродовж 1935–1937 рр. художнє зібрання Волинського музею було укомплектоване завдяки безкоштовній передачі та закупівлі низки цінних предметів. До музейного фонду надійшли «Альбом рисунків Юзефа Крашевського» (Варшава, 1861 р.), комплект літографій віденського маляра Генріха Пейера, підбірка малюнків із «Альбому історичних краєвидів» польського графіка Наполеона Орди (сьогодні наявні 38 листів [13, с. 244]), твори живопису, стародруки та рукописні книги тощо.

Активну участь у становленні і діяльності Волинського музею взяли поляки Ю. Нець, З. Леський, археолог Ян Йозеф Фітцке. Не менш вагому роль відіграла краєзнавча робота наукового працівника А. Дублянського. Зокрема, у його листі до директора Волинського краєзнавчого музею А. Силюка зазначено: «Цей музей належав до Волинського товариства приятелів наук. Керівником музею чи навіть того товариства був поляк на прізвище Нець. Його заступником був також молодий поляк, прізвища якого я вже не пам'ятаю. Крім них, був ще археолог, місцевий поляк на прізвище Лескі, на ім'я, якщо не помиляюсь, Зигмунт. Це були штатові працівники. Я був позаштатовим... Мене ж вони потребували, бо ці поляки, як директор і його заступник, походили з корінної Польщі і навіть наших букв не знали. А поляк з Луцька старшого віку знав нашу мову, але був археологом і нічим іншим не цікавився. Це були люди інтелігентні, й відносини між ними були коректні. Ніколи між ними ніяких суперечок не було...» [7, с. 421]. Такі люди самовіддано поповнювали фонди музею пам'ятками старовини, насамперед археологічними знахідками, етнографічними матеріалами.

Необхідно відзначити, що чимало колекцій культурно-історичних пам'яток передало до музею Волинське товариство приятелів наук. Станом на 1938 р. у Волинському музеї налічували 9 тисяч експонатів матеріальної, духовної та художньо-мистецької культури українців.

Колишні волиняни, а тепер емігранти, зробили немало хороших справ у пропагуванні культурного життя у рідному краї, зокрема зіграли роль у функціонуванні музейних осередків. Цікавим є свідчення емігранта з Канади Ф. Онофрійчука у спеціальній книзі «Музейна збірка народних скарбів» (Йорктон, 1981 р.) про те, що у свій час він довго працював на Волині агрономом, розшукував різні історичні знахідки, що їх хлібороби викопували чи виорювали плугами, які з часом йому довелося передати до Волинського музею в Луцьку. Автор констатує: «Я був змушений у силу обставин всю збірку древніх експонатів залишити на рідній Волині. Прибувши до Канади, я знову розпочав розшукувати, купувати та збирати історичні й побутові пам'ятки нашого народу. І все, що зв'язане з нашою історією, культурою та мистецтвом... все це треба зберігати, любити та шанувати як своєрідні перлини української душі. Ясно, що з ходом часу багато людей відійде у вічність, багато установ зійде з обличчя землі, але ці музейні скарби – ніколи» [8, с. 13].

Окрім того, Волинський музей, будучи центральною культурно-мистецькою установою, надавав практичну і методичну допомогу в роботі музеїв Острога, Кременця.

Проблема розвитку музейної справи на території Волинського воєводства часто висвітлювалася на сторінках місцевих часописів «Ziemia Wołyńska», «Волинський щорічник» («Rocznik Wołyński») тощо. У цих виданнях були опубліковані статті, що стосувалися культурно-мистецького життя на Волині, а також функціонування Волинського музею. Це розвідки Ю. Дуткевича [16], Я. Гоффмана [17], К. Пшемиського [18, 20], Л. Савіцького [20] та ін.

Отже, проаналізувавши передумови становлення Волинського музею як важливого духовно-культурного центру на Західній Україні, можна зробити висновок, що в роки національно-визвольних змагань інтелігенція на території регіону, будучи незалежною від партійних симпатій і амбіцій, об'єднавшись навколо діючих музеїв, докладала всіх зусиль, щоб зберегти пам'ятки минулого від варварського нищення і вивезення за кордон. У цьому полягала її історична місія, яка, на жаль, і до цього часу ще не оцінена належно. У складних умовах військових дій, зміни політичної влади, інтелігенти-патріоти дбали про збереження багатьох музейних колекцій і пропагували мистецтво на Волині. У складний для Західної Волині міжвоєнний час вони стали учасниками музейного будівництва, що проводилося під патронатом Польської держави, надавали Волинському музею допомогу щодо збереження пам'яток історії та культури, вирішували в міру своїх можливостей питання музейного будівництва й утвердження пам'яткоохоронної роботи на рідних теренах.

Список використаних джерел та літератури:

1. Волинський краєзнавчий музей (ВКМ). Фонди. КДФ. № 27. – Ziemia Wołyńska. – 1929. – 7 lip.
2. ВКМ. Фонди. КДФ. № 14085. KB. – 63404 (Księga pamiątkowa Muzeum Wołyńskiego).
3. Державний архів Житомирської області, ф. р.–28, оп. 5, спр. 1, 126 арк.
4. Ковальчук Є. І. Волинський краєзнавчий музей – скарбниця історико-культурної спадщини Волинського краю : до 80-річчя з часу заснування / Є. І. Ковальчук. – Луцьк : Медіа, 2009. – 28 с.
5. Кот С. Волинський краєзнавчий музей / С. Кот, О. Ошуркевич. Доля культурних скарбів України під час Другої світової війни : архіви, бібліотеки, музеї. – К.; Бремен : Українознавство, 1996. – Вип. 1. – 75 с.
6. Левицька Т. 6 листопада, 35 років від часу відкриття у м. Луцьку картинної галереї, тепер Художнього музею (1973) / Тамара Левицька // Календар знаменних і пам'ятних дат Волині на 2008 рік / [Ред.-упоряд. Є. І. Ковальчук, Е. С. Ксендзук]. – Луцьк : ПВД «Твердиня», 2007. – С.147–150.
7. Лист А. Дублянського до А. Силюка // Роде наш красний... Волинь у долях краян і людських документах. – Луцьк, 1996. – Т. 1. – С. 419–436.
8. Онофрійчук Ф. Музейна збірка українських народних скарбів / Ф. Онофрійчук. – Йорктон, 1981. – С. 13–17.
9. Ошуркевич О. З історії Волинського краєзнавчого музею / Олексій Ошуркевич // Волинський музей. Історія і сучасність : тези і матеріали І наук.-практ. конф., присвяченої 65-річчю Волинського краєзнавчого музею та 45-річчю Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки (Луцьк, 16–17 черв. 1994 р.). – Луцьк, 1998. – С. 5–7.
10. Понедельник Л. Польська культура на Волині у міжвоєнний період (1921–1939 рр.) / Л. Понедельник // Наук. вісник Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. – Серія : Історичні науки. Ювілейний випуск № 1. – Луцьк, 2007. – С. 97–101.
11. П'ясецький В. Волинський регіональний художній музей: плани, дійсність, перспективи / Вальдемар П'ясецький // Волинський музей: історія і сучасність. – Луцьк, 2004. – Вип. 3. – С. 116–117.
12. Силюк А. Волинський краєзнавчий музей: сторінки формування колекції / Анатолій Силюк // Волинський музей. Історія і сучасність : наук. зб. – Луцьк, 1999. – Вип. II. – С. 7–8.

13. Силюк А. Волинський музей в Луцьку та його діяльність в сфері накопичення і охорони пам'яток / Анатолій Силюк // Zamojsko-Wołyńskie zeszyty muzealne. – Zamość, 2006–2007. – Т. IV. – S. 241–252.
14. Черенюк М. Формування колекції художнього музею в Луцьку / Микола Черенюк // Волинський музей. Історія і сучасність : наук. зб. – Луцьк, 1999. – Вип. II. – С. 123–124.
15. Antoniewicz W. Zagadnienie sieci muzeów regionalnych w Polsce / W. Antoniewicz. – Warszawa, 1933. – S. 3–4.
16. Dutkiewicz J. Muzeum Wołyńskie / J. Dutkiewicz // Buletyn' Historii Stuki i Kultury. – Warszawa, 1934. – R. I. – № 3.
17. Hoffman J. W sprawie muzeów powiatowych / J. Hoffman // Dziennik urzędowy Kuratorium Os. – 1930. – Wol. № 1/63. – S. 19–23.
18. Przemyski K. Muzeum Wołyńskie w Łucku / K. Przemyski // Ziemia. – 1930. – № 5. – Rok XV. – S. 97–98.
19. Przemyski K. W sprawie muzeów powiatowych / K. Przemyski // Dziennik urzędowy Kuratorium Os. – 1929. – Wol. № 11/62. – S. 374–376.
20. Sawicki L. Muzeum Wołyńskie w Łucku / L. Sawicki // Ziemia. – 1930. – № 15– 18. – Rok XV. – S. 242– 245.

Стаття надійшла до редколегії 01.12.2014.

Дмитрий Зинько

Культурно-исторические обстоятельства и этапы становления Волинского музея в г. Луцке

В статье на основании архивных материалов, музейных фондов, научных работ украинских и польских исследователей, выпусков польских журналов, свидетельств эмигрантов рассмотрены условия возникновения и этапы становления Волинского музея в г. Луцке. Освещены особенности культурно-национального возрождения в регионе в 20–30 гг. XX ст. Исследованы историко-политические предпосылки развития культурно-искусствоведческой жизни на Волыни, становления памятникоохранительной работы и музейного дела в крае.

Ключевые слова: Волинский музей, Центральная Рада, Директория, Польское общество краеведов, г. Луцк, памятникоохранительная деятельность, национальное возрождение.

Dmytro Zin'ko

Cultural and historical conditions and stages of development of Volyn museum in Lutsk.

On the basis of archival materials, museum collections, researches, Ukrainian and Polish researchers, issues of Polish magazines, evidences of emigrants analyzed the conditions and stages of development of Volyn Museum in Lutsk. Highlighted the particular, cultural and national revival in the region of 20–30 years XX century. Investigated the historical and political conditions for the development of cultural life in Volyn and becoming monument's work activities and museums in the region. Described the methods of forming the first museum collections and peculiarities of funds of Volyn Museum. Characterized those key figures who played a leading role in the Museum opening in Lutsk, in 1929. Analyzed the value of Polish magazines covering the activities of the Museum in the early stages of its formation.

Key words: Volyn Museum, the Central Rada, Directoria, Polish Society of ethnographers, Lutsk, monument's work activities, national revival.